

Armáda svobody zbavená

Před sedmdesáti pěti lety vznikla největší „tajná armáda“ tehdy okupované a válkou sužované Evropy. Legendární polská **Armia Krajowa** však nedostala šanci vybojovat pro svou zemi svobodu. V plánech mocností pro ni nebylo místo.

MACIEJ KORKUĆ
historik

Třebaže Poláci obývají srdce Evropy spolu s mnoha dalšími národy, naše dějiny v období druhé světové války byly výjimečné. Český čtenář v tomto vyjádření možná cítí určitou megalomanií, není však co závidět. Tato výjimečnost byla totiž spíše prokletím.

Jak Poláci, tak Češi stáli ve válce na straně Spojenců. Pro Čechy mají dějiny druhé světové války v zásadě jednoduché schéma – jeden nepřítel, jedna válka, Rudá armáda vyhnala Němce a přispěla k obnově Československa. Pak odešla. Prezident Beneš se vrátil do vlasti. Komunisté si získali obrovskou popularitu a po úspěchu ve volbách se ujali vlády. Pak přišel rok 1948... a tak dále. Naopak skutečný smysl pojmu, jako je Polský podzemní stát (Polskie Państwo Podziemne) nebo Zemská armáda (Armia Krajowa, AK), lze pochopit jediná z perspektivy zcela odlišné historické zkušenosti sousední země.

Dva agresori, dvě války

Po paktu Ribbentrop–Molotov na Polsko nezaútočila jedna, ale hned dvě totalitní mocnosti. 1. září 1939 to bylo Německo (společně se Slovenskem), 17. září téhož roku i Sovětský svaz. Kdyby západní mocnosti – v souladu se svými závazky – napadly Německo, jehož armáda byla v tu chvíli zaneprázdněná, Stalin by se do útoku jistě tolik nehrnul. Spojenci však nechali Polsko na holičkách. Bojovalo osamoceně. Bez pomoci naprosto nemělo šanci. Poražená republika se však nevzdala. Legitimní polská vláda se přesunula na území západních spojenců a Polsko zůstalo aktivním členem protiněmecké koalice až do posledních okamžiků války.

V letech 1939–1941 tak polské území okupovaly dvě totalitní mocnosti a de facto zde probíhaly dvě války. Ani jedna nebyla oficiálně vyhlášena, obě byly výsledkem vojenské agrese. Ovšem pouze v případě války s Německem bylo Polsko součástí širší koalice. V konfliktu se Sovětským svazem bylo samo. Pro Čechy znamenala porážka Německa konec války. Poláci se však museli ptát: „A co bude pak?“ Vždyť polovinu země okupovali Sověti. Angličané a Francouzi však říkali bez obalu: „Válka se Sověty, to už je váš problém.“

V roce 1941 došlo k osudovému, zatracujícímu zvratu. Dva nepřátelé se totiž vrhli proti sobě. Churchill se radoval z nového obrovského spojení na východě, z Moskvy. Britové – podobně jako Češi – měli jediného nepřítel. Poláci naopak svou šanci viděli spíše v tom, že se dvě totalitní agresorské mocnosti znič navzájem. Nedělali si však žádné iluze – ztráty na životech po prvním období sovětské okupace totiž byly větší než po té německé. Poláci z obou stran linie Ribbentrop–Molotov dobře věděli o sovětských zločinech a teroru, ačkoli jim zlovestné slovo Katyň ještě nic neříkalo.

Od roku 1939 v celé okupované zemi se svolením polské vlády vznikaly tajné struktury – Polský podzemní stát. Poláci zorganizovali konspirační aktivity v rozsahu nesrovnatelném s žádným jiným okupovaným státem. Podzemní samospráva byla řízena tajnou civilní administrativou (Úřad vládního zmocněnce pro území Polska). Existoval i podzemní parlament (Rada národní jednoty), jejíž společně tvořily největší politické strany působící v utajení. Zmocněncem pro území Polska byl zároveň místopředsedou vlády. Opětovně se utvořily také ozbrojené síly, které od roku 1942 nesly název Zemská armáda (AK). V jejích řadách nakonec sloužilo více než 350 tisíc lidí. Územní struktury AK zahrnovaly všechna vojvodství, okresy i obce na území okupovaného Polska.

K čemu to všechno bylo? Hlavní motivací bylo zajistit možnost rychlé obnovy

a zabezpečení země pro případ, že by došlo ke zvratu situace. Nebylo by to poprvé: v roce 1920 stačila krátká doba svobody na to, aby obnovené Polsko, které bylo předtím déle než sto let rozděleno mezi tři cizí mocnosti, bleskově vytvořilo armádu schopnou odrazit sovětský útok z východu a uchránit tak svobodu vlastní i řady dalších evropských národů.

Smlouva s ďáblem a doufání...

Hitlerova vojska vytlačila Sověty z polského území velice rychle. Nyní bylo celé Polsko okupováno pouze Německem. Britové se brzy vrhli do náruče Sovětského svazu. Zanedlouho podepsalo spojeneckou dohodu se Stalinem i Polsko. Poláci ovšem věděli, že je to smlouva s ďáblem. Definitivní vítězství Němců na východě přirozeně nebylo v jejich zájmu – pro nezávislost Polska by znamenalo rozsudek smrti. Bylo však v tom případě v polském zájmu jednoznačné vítězství Sovětů? Polští velitelé a politici chápali, že i to by přineslo konec našich snů o nezávislosti. Poláci tedy museli doufat, že se sovětská fronta zastaví co nejdále od nás a sovětská i německá armáda vykrvácí ve vzájemných bojích, aniž by kterákoli z nich získala výraznější převahu.

Polsko se zároveň usilovně snažilo přesvědčit USA k invazi na Balkán. To by otevřelo šanci, že polské území osvobodí některý z jeho skutečných spojenců za účasti polských ozbrojených sil obnovených na spojenecké straně. Ty by se spojily s potenciálem několikasettisícové AK, která měla sehrát v bojích s Němci i následně obnově nezávislosti významnou roli. To totiž bylo skutečné poslání AK: ve chvíli, kdy by se k polskému území blížila fronta našich skutečných spojenců, měla zahájit všeobecné celonárodní povstání v týlu německé fronty a tím výrazně uspišit likvidaci Hitlerovy vlády. Osвобоzení i obnova ozbrojených sil měly Polsko přinést šanci na nezávislost.

Všechny odbojné poválečné polské generace – hnutí Solidarita nevyjímaje – vyrostly na legendě a památce Zemské armády.

”

Roosevelt si však bohužel invazi na Balkán nepřál. V roce 1943 došlo ke zvratu na východní frontě. Sověti začali vítězit, což pro Poláky nevěstilo nic dobrého. Stalin totiž ctil dobré vztahy s Polskem jen do té doby, dokud měl obrovské problémy. Když pocítil vlastní sílu, otevřela se mu perspektiva tažení na západ. Ve vztahu k Polské republice chtěl mít volné ruce. Přál si Polsko porobit, podřízené tak, aby mu nepřekáželo při uskutečňování imperiálních plánů, které jeho propaganda prezentovala jako „osvobození Evropy“.

Stalin mohl Polsko jednoduše dobyt. Věděl však, jak důležité z hlediska jeho plánů na šíření revoluce bylo, aby takový postup neposkrvnil propagandistickou image Rudé armády „osvoboditelky“. Tento mýtus měl totiž evropské národy (Čechy nevyjímaje) omráčit, aby se nebránily nové vlně expanze komunistické ideologie. Křemel proto od roku 1943 vedl proti Polsku to, co dnes označujeme jako hybridní válku – tedy agresi, která předstírá, že neexistuje. Zprvu probíhala diplomatickou a propagandistickou formou. Následně – po vstupu Sovětů do Polska – i prostředky vojenskými a policejními. Stalin nejprve přerušil diplomatické vztahy

s Polskem a poté připravil alternativní mocenská centra. To vše se odehrávalo v atmosféře ostré propagandistické kampaně namířené proti vládě Polské republiky. Moskva požadovala, aby se Polsko vzdalo východní poloviny svého území. Tyto ústupky měly být počátkem naprostého porobení. Polská vláda se však nevzdala Němcům – a nehodlala se dobrovolně vzdát ani Sovětům.

I v tomto ohledu je Polsko světovou výjimkou. Bylo jediným státem v protiněmecké koalici, který se – třebaže proti Němcům bojovat nepřestal – stal cílem agrese jedné ze spojeneckých mocností. Američané a Britové souhlasili s dalšími ústupky sovětským požadavkům. A Rudá armáda postupně obsazovala další rozsáhlé oblasti.

Čas pro Hitlera

AK musela změnit plány: namísto skutečných spojenců se blížila nepřátelská Stalinova armáda. AK vyvíjela intenzivní protiněmecké povstalecké aktivity, jež měly před světem ospravedlnit polský nárok na svobodu, suverenitu a územní celistvost. Polsko počítalo s tím, že bojové úsilí AK spolu s podporou západních spojenců donutí SSSR ctít suverenitu země. Jiné nátlakové prostředky Polsko k dispozici nemělo.

Vojenské operace AK probíhaly v jednotlivých regionech v závislosti na tom, jak se přibližovala fronta. V německém zájmu propukala lokální ozbrojená povstání, samostatně se osvobozovaly stovky měst a obcí. AK se účastnila mimo jiné bojů s Němci o Vilnius a Lvov. Polské oddíly vystupovaly před Rudou armádou z konspirace a jejich členové – jakožto zástupci domácího obyvatelstva – deklarovali připravenost ke společnému postupu v rámci protiněmecké koalice. Jenže Rusové lští pozatýkali velitele AK. Jejich vojáky zařazovali k jednotkám podřízeným Moskvě. Ty, kteří kladli odpor, vraždili,

jiné zatýkali a posílali do lágrů daleko ve vnitrozemí SSSR. Stalinové represe opětovně zasáhly také civilní obyvatelstvo Polska. Sovětská okupace země se stala skutečností. Jeho východní část Stalin znovu včlenil do SSSR. Na západ od nové hraniční čáry, jejíž průběh určil Kreml, Stalin pod ochranou sovětských ozbrojených sil ustanovil komunistické mocenské struktury plně závislé na Moskvě.

Poslední dějství boje o polskou nezávislost představovalo Varšavské povstání, jež vypuklo 1. srpna 1944. V těch čtvrtích hlavního města, které se AK podařilo osvobodit, struktury podzemního státu okamžitě zahájily otevřenou činnost. Třebaže byla sovětská fronta blízko, povstalci bojovali osamoceni. Moskva udělala vše pro to, aby povstání nezvítěžilo. Stalin pozastavil ofenzivu Rudé armády a ustoupil od původních plánů útoku na Varšavu. Přestože měli Sověti převahu, poskytl Hitlerovi čas na totální likvidaci polských sil. V době největších úspěchů Varšavského povstání Moskva blokovala účinnou pomoc spojeneckých leteckých oddílů. Zároveň Sověti brutálně likvidovali mimovaršavské oddíly AK, které spěchaly povstalcům na pomoc. Němci dělali totéž na své straně fronty.

Vojáci AK hrdinně bojovali dva měsíce. Němci využili sovětské nečinnosti a v obsazených čtvrtích se dopouštěli masového zabíjení. Povařovali kolem sto padesáti tisíc obyvatel Varšavy a poté ničím nerušeně boursali celé čtvrti.

Proti komunismu

Černý scénář se naplnil. Stalin nechtěl připustit obnovu svobodného a nezávislého Polska. Moskva znemožnila návrat exilové vlády do země. Vytvořila alternativní stát řízený komunistickými pohlaváři plně závislími na SSSR. Početné posádky sovětské armády neopustily Polsko od doby svého vstupu na jeho území v roce 1944 až do devadesátých let 20. století. Bez nich by komunismus neměl šanci se v zemi udržet.

Poláci se totiž lišili i v tomto ohledu. Zatímco v Československu měli komunisté silné společenské zázemí, v Polsku živořili na okraji politického života. Komunistická strana se marně ukryvala za národní a vlastenecké ideje, marně tajila své napojení na Kominternu. „Organizace AK zahrnovaly i tu nejmenší vesničku. Její mocenská struktura byla promyšlená až po nejmenší úroveň. Autorita AK vyrostla v období okupace. My jsme se tomu dokázali postavit jedině prostřednictvím síly a jejich likvidace.“ vypověděl po letech jeden z důstojníků komunistického bezpečnostního aparátu. „Londýnští činitelé měli připravený administrativní aparát odshora dolů, a jakmile se naskytla byt jen chvilková příležitost, okamžitě o sobě dali vědět včetně vězeňské stráže nebo berních úředníků, připravených zhostit se svých úkolů. My jsme neměli vůbec nic,“ doplnil jiný důstojník.

Proto se od roku 1944 likvidace nezávislých odbojových struktur účastnily sovětské ozbrojené síly a NKVD. Represe byly krvavé; vraždy, zatýkání a deportace do lágrů v sovětském vnitrozemí nebyly výjimkou. V březnu 1945 Sověti lští uvěznilí vedení Polského podzemního státu. Tři jeho členové – místopředseda vlády Polské republiky, jeho zástupce a hlavní velitel Zemské armády – se ze sovětských věznic už nikdy nevrátili. AK měla svůj podíl na drtivé porážce Německa, avšak nikoli takový, na jaký se během několika let trvající okupace připravovala. A přestože byla součástí spojeneckých sil, nebylo jí dáno poznat, jak chutná vítězství.

Češi mají své chápání roku 1945. Pro miliony Poláků ovšem tento rok znamená počátek tragického období nové poroby. Pro Polsko netrvala válka šest, nýbrž dlouhých padesát let. A mohu vám zaručit, že většina Poláků by raději žila banální život ve svobodné zemi než výjimečnou existenci plnou nepřetržitých bojů dalších a dalších generací za svobodu. Když už jsme ovšem o tu svobodu bojovat měli, nezapomínejme, že všechny odbojné poválečné generace, hnutí Solidaritu nevyjímaje, vyrostly na legendě a památce Zemské armády.

Autor působí v krakovském oddělení Ústavu národní paměti (IPN). Článek vznikl ve spolupráci s Polským institutem v Praze. Z polštiny přeložil Martin Veselka. Mezititulky jsou redakční.

Sanitářky oddílu Kampinos, největší skupiny Zemské armády v září 1944

FOTO: SBÍRKY INSTITUTU NÁRODNÍ PAMĚTI, VARŠAVA, ARCHIV // KOLÁŽ SIMON / LN

Neoficiální vlajka podzemního polského státu a Zemské armády

Příslušníci Zemské armády v ulicích bojující Varšavy v srpnu 1944

Odpočívající vojáci 27. volynské pěší divize AK na Volyni v únoru 1944